

SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

A LÁNGÉSZ, A BARBÁR ÉS A MAJOM
(Paulus Cortesius Janus Pannoniusról)

Janus Pannonius hírnevének bizonyítékait régóta gyűjtik. Békés Enikő bibliográfiájának második, javított és bővített kiadása a X., *Utóélet, kultusz* című fejezete huszonhat, különösen ezzel a témával foglalkozó tanulmányt vagy közleményt sorol fel.¹ Koller József a 18. század végén, a maga Janusról, azaz III. János pécsi püspökről írott életrajzában ezen testimóniumok összegyűjtőjeként előbb felsorolja a Czvittingernél található híres írókat, akik Janusról kedvezőleg nyilatkoztak, majd saját gyűjtéséből közöl újabb vonatkozó szövegrészleteket. Ezek között szerepel Paulus Cortesius *Dialogus de hominibus doctis* címmel Firenzében 1734-ben kiadott művének 47. lapjáról vett idézet is, amelyet azzal vezet be, hogy ezt a párbeszéd Antonius nevű szereplője mondja.²

Kollerra hivatkozva Huszti József monográfiája – amelyben a szerző egyébként külön feldolgozásra érdemesnek minősíti Janus és az utókor viszonyát – említi Cortesius ezen szöveghelyét is, de nem közli és különösebben nem is magyarázza, tömören csupán ezt jegyzi meg: „...a szigorú kritikus Paolo Cortese szerint különösen az benne a csodálatos, hogy idegen, sőt barbár létére a tehetségnek kijáró bámulatot és hírnevet el tudta érni. Már az maga nagy dolog, hogy az olaszok egy »hegyentüli«-nak költői sikerét egyáltalán hajlandók voltak elismerni.”³ Az én ismereteim szerint a magyar szakirodalomban azóta senki sem emlegette Cortesius ezen, Janus Pannoniusszal kapcsolatos ítéletét.

Paulus Cortesius – olaszosan Paolo Cortesi vagy Cortese – (1465–1510) Rómában született. Családja azonban eredetileg Paviából származott, azután szerzőnk nagyapja, Iacopo 1442-ben San Gimignano-ban telepedett le, fiával, Antonióval, vagyis Paolo atyjával pedig később Rómába költözött. Antonio a pápai udvarban kapott hivatalt, a Datario Apostolicónál, vagyis az apostoli okmányirodánál. A firenzei Aldobrandina degli Aldobrandinit vette feleségül és házasságukból három fiú született: Lattanzio, Alessandro és Paolo. Bátyja, Alessandro – akinek ismerjük Mátyás királlyal való kapcsolata-

¹ *Janus Pannonius: Válogatott bibliográfia*, összeállította BÉKÉS Enikő, Bp., Balassi Kiadó, 2006², 94.

² Josephus KOLLER, *Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum*, IV, *Complectitur res gestas ab anno MCCCCLIX. ad MDV.*, Posonii, Landerer, 1796, 27–28. – Helykímélés céljából itt most nem közlöm a szöveget, hanem később, a tágabb szövegek környezetbe építve, félkövér betűvel, utána pedig fordítását is adom.

³ HUSZTI József, *Janus Pannonius*, Pécs, Janus Pannonius Társaság, 1931, 290; Huszti egyébként első kézből is ismerte Cortesius, mégpedig G. C. Galletti Filippo Villani-kiadásából (Firenze, 1847), és hivatkozik is rá Beccadelli és Guarino stílusáról írván, lásd *i. m.*, 290, 341, 419.

it⁴ – öccsét kezdetben maga vezette be a tudományokba, azonban a fiú nagyon hamar bekerült a legmagasabb műveltség köreibbe, olyan mesterei voltak, mint Pomponio Leto, Pietro Marsi és Giovanni Antonio Sulpizio da Veroli. Megismerkedett olyan római humanistákkal, mint Fosforo és Platina, valamint olyan firenzei kiválóságokkal, mint Marullo, Poliziano, Pico della Mirandola stb. Fiatalkori főműve a *De hominibus doctis* című párbeszédese mű. Ő is a pápai udvarban dolgozott, előbb referendárius, majd apostoli protonotárius lett. Vulgáris, azaz olasz nyelvű írásai is kiválóak. 1503-ban visszavonult San Gimignano melletti kastélyába (Castro Cortesio), ahol fényes és híres irodalmi udvart tartott. Főműve a *De cardinalatu* című erkölcsfilozófiai alkotás – Baldassar Castiglione *Il Cortegianójának* méltó „klerikális” párja, vagyis az egyházi udvari ember, az egyházfejedelem, azaz a bíboros kézikönyve –, ezen dolgozott korai haláláig, de a művet már csak bátyja, Lattanzio adhatta ki, még 1510-ben.⁵

A *De hominibus doctis* a 15. századi olaszországi humanizmus egyik legkiemelkedőbb kritikátörténeti emléke, sőt – tágabb szempontból – a neolatin irodalom történetének legelső összefoglalása. Ami az első említett vonatkozást illeti, a mű annak a ciceronianizmusnak első röpirata, amelyet évtizedekkel később Bembo vitt diadalra; ami a második nézőpontból fontos, Cortesi e könyvében különbözteti meg először a később prehumanizmusnak nevezett időszakról (gyakorlatilag Petrarcatól) kezdődő szakaszt a valódi humanizmus kezdetétől. Ezt ő Manuel Chrysoloras Itáliába érkezésétől számítja, továbbá abban is úttörő, hogy műfajonként, stílusnemenként és nemzedékenként csoportosítja és rangsorolja a 15. századi humanista irodalom egymást követő szereplőit, erős, de többnyire találó kritikával illetve őket. Alapelve, hogy csak elhunyt írókról ír, néha azonban ezt – egy-egy élő kortárs esetében – figyelmen kívül hagyja. Saját korához közelítve előnyben részesíti a római írókat – különösen a Pomponio Leto által alapított akadémia tagjait –, de viszonylag nagy figyelmet fordít a firenzei körhöz tartozókra is. Tendenciáját a finomabb elemzők nem teljesen ciceroniánusnak tartják, hanem olyanak, amely helyet enged némi józan eklekticizmusnak az imitációban; ezt a mérsékletet pedig annak tulajdonítják, hogy az 1490–91-ben írott, de sosem véglegesített és ki nem adott könyv – első nyomtatott kiadása csupán a Koller által is idézett 18. századi nyomtatvány – munkálatai előtt néhány évvel igen goromba válasz kapott Angelo Polizianótól, mivel elküldte a mesternek ciceroniánus leveleit, az viszont baráti heveséggel megtámadta és az által követett módszert tökéletesen torznak csúfolta, hiszen – és itt egy Petrarcatól vett hasonlatot újít fel – egy apa vonásait sem az őt utánzó majomban, hanem édes fiában lehet felismerni!⁶

⁴ Lásd Alexander CORTESIUS, *De laudibus bellicis Matthiae Corvini Hungariae regis*, edidit Iosephus FÖGEL, Lipsiae, B. G. Teubner, 1934 (BSMRAe); vö. HAVAS László, *A. Cortesius panegyricusa Mátyás és a pápaság diplomáciai érintkezésének tükrében*, ItK, 1965, 323–327; SZÖRÉNYI László, *Hunok és jezsuiták: Fejezetek a magyarországi latin hősepika történetéből*, Bp., AmfipressZ, 1993, 25–33, 151–155.

⁵ Vö. Paolo CORTESI, *De hominibus doctis dialogus*, testo, traduzione e commento a cura di Maria Teresa GRAZIOSI, Roma, Bonacci Editore, 1973, VII–XIII.

⁶ A Cortesiusnak írott Poliziano-levelet és írónk válaszáat lásd *Prosatori latini del Quattrocento*, VII, Ermolao Barbaro, Angelo Poliziano, Marsilio Ficino, a cura di Eugenio GARIN, Torino, Giulio Einaudi Editore, 1977, 902–911. A majom-hasonlat petrarcai kiindulópontjára (két levél Boccacciohoz az imitációról,

Giacomo Ferrau kiváló bevezetésében, amelyet a kritikai kiadáshoz írt, tisztázza Cortesi fő antik irodalmi mintáját: ez nem egyéb, mint a hasonlíthatatlan mester Cicero dialógusa, a *Brutus*, amelyben Tullius a római ékesszólás történetét írta meg, a kezdetektől a saját koráig.⁷ Később, a kritikailag megállapított szöveghez – amely jobb minden korábbinál, mivel felhasznált egy addig elfelejtett kéziratot a Camaldoli remeteség levéltárából – mindenütt megadja kommentárjában a cicerói ősminta azon helyeit, amelyekre Cortesi a saját szövegében rájátszik.

A bolsenai tó egy szigetén vagyunk a dialógus fikciója szerint, ahol egy mester – Antonius, aki feltehetőleg azonos Antonio Augusto Baldóval (vagy Valdóval), Pomponio Leto utódjával a római egyetemen – és két tanulni vágyó fiatalember, Alessandro Farnese (a későbbi III. Pál pápa) és maga Paolo Cortesi társalog az irodalomról, az ékesszólásról és a költészetéről, mégpedig főleg oly módon, hogy a fiatalok kérdéseire vagy közbevetéseire válaszolgat ugyan Antonio, de azért következetesen ragaszkodik a saját irodalomtörténeti és értékelési szempontjainak érvényesítéséhez. (Akárcsak maga Cicero a *Brutusban*.)⁸

Ha gondosan megvizsgáljuk a Janus Pannoniusra vonatkozó szövegrésznek az egész műben elfoglalt szerkezeti helyét, akkor bizvást megállapíthatjuk, hogy Cortesi a magyar költőről alkotott, Antonio ajkára helyezett véleményét mintegy az egész dialógus szívébe rejtette! Erre utal az, hogy a dialógus szereplőjeként önmagát felléptető szerző családi viszonyairól, édesatyja dicséretéről szóló rész előzi meg közvetlenül Janus említését, ráadásul összekapcsolva egy Róma-dicsérettel, amelyet olyan elmélettel köt össze Cortesius, amely „két hazát” engedélyez az embernek, egy szülőhazát és egy kulturálisan választott lakóhelyet. Mint Ferrau kommentárja megállapítja, ez majdnem szóserinti Cicero-idézetet rejt a *De legibus*ből (II, 5).⁹ És pontosan ezek után következik a „külföldi”, sőt „barbár” Janus Pannonius magasztalása, akiről a szigorú Cortesius nemcsak azt mondja, hogy méltán jutott el a dicsőséghez és a hírnévhez, hanem azt is, hogy nagyobb az összes, a könyvben öelötte tárgyalt költőnél! Ezek pedig nem akárcsak, számba vettem

1359. október, 1365. október 28., Fam. XXII/2, XXIII/19; ezekben még illő jelmezű színész és idegen tollakkal ékeskedő varjú, valamint az apa külső vonásait kőben megörökítő szobor és a testét-lelkét továbbörökítő fiú hasonlósága és ellentéte szerepel, lásd Francesco PETRARCA, *Opere, Canzoniere, Trionfi, Familiarium rerum libri* con testo a fronte, h. n., Sansoni Editore, 1993, 1140–1141, 1232–1233) vö. Roberto FEDI, *La fondazione dei modelli: Bembo, Castiglione, Della Casa = Storia della letteratura italiana*, diretta da Enrico MALATO (a továbbiakban: SLI), IV, *Il primo Cinquecento*, Parte I, *L'apogeo del Rinascimento*, Milano, Il Sole 24 Ore, 2005, 515–519; a könyv keletkezéséről, a kéziratokról és a nyomtatott kiadásokról lásd a kritikai kiadást: Pauli CORTESII *De hominibus doctis*, a cura di Giacomo FERRAU, Messina, Il Vespro, 1979.

⁷ FERRAU, *i. m.*, 20 skk.

⁸ Vö. CICÉRON, *Brutus*, texte établi et traduit par Jules MARTHA, Paris, Les Belles Lettres, 1923; magyar fordítása: CICERO *Brutusa*, fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta POSCH Árpád, Bp., Franklin Társulat, 1903.

⁹ A cicerói dialógusban ugyanis Atticus és Marcus párbeszédében egyenesen ez olvasható: „Sed illud tamen quale est quod paulo ante dixisti, hunc locum – idem ego te accipio dicere Arpinum – germanam patriam esse uestram? Numquid duas habetis patrias, an est una illa patria communis: Nisi forte sapienti illi Catoni fuit patria non Roma sed Tusculum.” Lásd M. TULLI CICERONIS *De legibus libri tres*, recognovit Carolus BÜCHNER, Milano, Mondadori, 1973, 55.

őket: Maffeo Vegio – kritikusa szerint túlságosan önhitt; Antonio Beccadelli – szerencsésen különböztette meg a metrikus verset a népi, ritmikus verseléstől, csak nagyon obszcén; Gregorio Tifernate – költő is, tudós is, de túlságosan didaktikus; Filelfo – életében és művében egyaránt változékony és pénzéhes; Porcellio – rossz költő; Pontano – ő a legnagyobb, de ő még él. Akárhogy is vesszük tehát, a már elhunyt humanista költők közül Janus Pannonius a legnagyobb. És mint tudjuk – neki is két hazája volt, a Cortesiustól is nagyra becsült Valla gondolatát is magáévá téve.¹⁰

A következőkben közlöm tehát Cortesius dialógusának azt a szerkezeti egységét, amelyben – a semmit sem író, csupán tanító vagy oktató, de a hírnévre mégis vágyó tudósok elutasítása után – rátér egy újabb, az eddig tárgyaltaknál fiatalabb nemzedék kritikájára. (Megjegyzendő, hogy a két ifjú összeesküvés miatt börtönben szenvedett és halt meg; ez a merész életrajzi utalás nem csupán Pomponio Leto, mint az összeesküvés vezetője előtti tisztelgés, hanem talán utalhat a később magasztalendő Janus tragikus bukására is.) Ezek után következik a rómaiság dicsérete, majd az idősebb Cortesius, a szerző atyjának emlegetése; mindez bevezetőül szolgál az „idegen”, azaz Janus jellemzéséhez. A lezáró részben pedig a beszélgetést irányító Antonius alaposan megleckézteti a „barbár” költő ellen kirohanó későbbi pápát, hiszen felhozza két olyan Cicero-majom tragikus vesztét, akik ugyan igaz itáliaiak voltak, de rosszindulatúak és gonosz rágalmazók, csúnya véget is értek nem éppen összeesküvésben, hanem közlekedési balesetben, azaz leestek a lóról. Antonius csendes diadallal foglalja össze a pedagógiai tanulságot, amelyet az ifjú Farnese-herceg gyanús méltatlankodással fogad. Talán megértette azt, hogy finoman kioktatták?!¹¹

Ant. Merito isti nullo loco sunt numerandi, qui nihil in vita effecerunt ut numerarentur. Sed revertamur ad nostros et a duobus adolescentibus fere aequalibus exordiamur.

Paul. Campaninum Septimuleium te puto et Aemilium dicere.

Ant. Recte putas; quorum alter, quamquam decennio ante mortuus est, cum alterius tamen aetate coniungebatur. Ex Platina saepe sum audire solitus, qui se Campanino comitem in vinculis fuisse dicebat (fuit enim tum litteratis et carceris et exilii subeunda calamitas) magnam cum in illo iuvenili et poetico andore spem atque admirationem praebuisse. Sed Aemilius civis Romanus ad amplitudinem et honores pervenisset, nisi celerius vi quam suo fato concidisset. Poemata eius non illa quidem nimis compta sunt nec varia, apta tamen et quae naturae viribus fulta, tanquam in herbis parva adhibita cultura, ingenii virilitatem, nondum fruges ostendant, ita ut in eo illustre ingenium appareat, artificium mediocre.

¹⁰ Vö. RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, *Csezmiczétől Pannóniáig: Janus Pannonius első látogatása Rómában = Janus Pannonius és a humanista irodalmi hagyomány*, szerk. JANKOVITS László, KECSKEMÉTI Gábor, Pécs, JPTE, 1998, 7–12.

¹¹ A szövegközlés alapja: FERRAÛ, *i. m.*, 168–174; a szöveg megértéséhez szükséges tudnivalókat e kiadás, valamint GRAZIOLI szintén idézett kiadása alapján adom meg, lábjegyzetben, a szövegközlést követő magyar fordításomhoz kapcsolódva.

Sed ne Nicolao quidem Vallensi, qui Homerum et Hesiodum Latinis expressit versibus, poeticum ingenium defuit. Nam, ut coeteri multorum sunt approbatione contenti, sic iste videtur unius Theodori testimonio aliorum iudicia requirere non debere.

Paul. Ego vero vehementer delector commemoratione civium Romanorum. Nam, si verum dicimus, nos cives Romani sumus et duas habemus patrias: unam naturae iuris alteram. Itaque cum sexaginta iam fere annos Romae habitaverimus, iure nostro cives Romani haberi debemus.

Ant. Optime facis, Paule, quod urbi Romae iustissimas refers gratias, in qua praesertim Antonius Cortesius, pater tuus, magnam sit nominis celebritatem consequutus. Fuit enim ille vir, cum princeps collegii duodecimvirum, tum in illis litteris scribendis expeditus et facilis, quae quanquam inquinatae sint, ita tamen in his excelluit ut appareret naturale eius quoddam bonum depravatam esse vitio corrupte loquendi.

Paul. Non putabam te eo sermonem producturum ut in patrem meum incurreres. Sed gratissimum mihi fuit cum testimonium iudicii tui tum dulcior et suavior commemoratio paternae industriae.

Ant. **Nec autem ab illa poetica laude aberat Ianus Pannonius, quem fuisse Guarini auditorem ferunt: clarum mehercule poetam quis negare potest? Nam ego sic existimo hunc unum coeteris superioribus poetica gloria praestitisse. Illud certe mirabile in hoc homine fuit, quod externus, quod barbarus (quae gens durior ad Musas videri solet) ad summam admirationem et ingenii famam pervenerit.**

Alex. Quid tu tantum externum effers, quasi vero iste, non modo nostros omni genere laudum superarit, sed etiam a scribendo deterruerit? Si iocaris, belle mihi videris eum laudando suffragari barbaris; sin asseveras, cave ne plus quaestionis suscipias quam possis sustinere. Eum laudas si ut ingeniosum ac plane doctum, prorsus assentior: modo ita laudes, ne gloriam nostris praereptam velis. Nuper autem ea nostri homines agnoverunt, ut paulo ante dixisti, quae sunt ab eo omnino ignorata nec ipse unquam suspicatus est quatenus essent numerorum varietates.

Ant. Nolo me putes ambitiose loqui. Sed Andream Contrarium placuisse quibusdam scio, quod illa lumina Ciceronis ingeniose admodum consecrari videretur. Sed aliquanto tamen abest ab optimo genere imitandi et, ut scite amicus noster ait, non ille quidem ut alumnus, sed ut simia effingit. Is enim Francisco Lippo Arretino contumeliosissime maledixit ominatusque est illi id genus mortis (mirabile dictu) quod postea utrique contigit. Nam Lippum Neapolim proficiscentem in itinere ex equo praecipitem in terram delapsum mortuum ferunt; alterum etiam ex Brutiis decedentem non multo post simili prope modo cecidisse.

Alex. O gravissimum casum duorum eruditorum hominum, siquidem huius animus praecentiens futura, cum alteri male esset ominatus, sibi non cavit!

[...] *Antonius.* Sed hae doctorum hominum contentiones de litteris tantummodo inter se dissidentium multum acuarent iuventutem, nisi ipsi alios aut invidie vituperarent aut insectarentur inimice. Utilissimum certamen convertunt ad iniuriam atque omnis undique concurrunt ad indicandum consentiens indoctorum turba. Sed haec, si forte ad nos, nihil tamen ad institutum sermonem.

Alex. Quid tu id ad nos, quasi vero imperitorum iudicia curemus? Unus existimator bonus est mihi pro centum milibus.

Magyarul ez így adható vissza:¹²

Antonius: Méltó dolog, hogy azokat egyetlen helyen se emlegessük, akik életükben semmit sem tettek azért, hogy számba lehessen őket venni. De térjünk vissza a mieinkhez és kezdjük két ifjú emberrel, akik majdnem egykorúak.

Paulus: Úgy gondolom, hogy Campaninus Settimuleiusra gondolsz és Aemiliusra.¹³

Antonius: Jól gondolod; egyikük, noha tíz évvel ezelőtt elhalálozott, mégis – koránál fogva – összeköthető a másikkal. Platinától gyakran hallottam, hogy ő Campaninusszal együtt volt a börtönben (valóban azon időben az irodalmárok arra kényszerültek, hogy vagy a börtön, vagy a száműzetés szerencsétlenségét viseljék el) és azon fiatalember nagy reménységet és csodálatot keltett költői heve és ifjú lelkesedése révén. Aemilius azonban, aki római polgár volt, elismertséget és tisztségeket szerzett volna, ha nem szenvedett volna erőszakos halált, mielőtt a végzet ezeket megengedte volna neki. Versei sem éppen kielégítően elegánsak, nem is változatosak, noha mégis eléggé megszerkesztettek és rendelkeznek kitörő természetes erővel; amiképpen egy nemrégiben bevetett föld is a zöld hajtásban megmutatja erejét, de még nem ad aratásra érett termést, ily módon benne is kitűnt a nemes tehetség, viszont művészete meglehetősen közepes volt.

Azonban Nicolaus Vallensis,¹⁴ Homérosz és Hésziodosz latin verses fordítója sem nélkülözte a természetes költői hajlamot. Sőt, noha a többiek sokak dicséretével büszkélkedhettek, ő, mivel maga Theodorus Gaza¹⁵ állt ki mellette, több magasztalásra már nem is szorult.

Paulus: Nekem viszont mérhetetlen gyönyörűséget okoz, hogy római polgárokat emlegetsz. Az igazat megvallva: mi nem vagyunk rómaiak és két hazánk van. Az egyiket a természet adta, a másikat a jog. És valóban nem vagyunk hálásabbak annak, amely nevelt engem, mint annak, amelyből mi származásunkat eredeztetjük. Mégis, hiszen már mintegy hatvan éve élünk Rómában, saját jogon tekinthetjük magunkat római polgároknak.

Antonius: Nagyon jól teszed, Paulus, hogy Róma városának a legigazságosabb módon kifejezed köszönetedet, hiszen e városban különösen atyád, Antonius Cortesius igen nagy hírnevet szerzett családnevének. Mivelhogy előbb a Tizenkettek Kollégiumának fejevé lett, annyira nagy tapasztalatot és ügyességet szerzett a jogtudományi stílusban, amely egyébként rendkívül romlott volt, hogy kitűnhetett a természettől adott lángeszének adománya, amelyet csupán egy romlott szólásmód hiányossága rongálhatott.

¹² A szöveg magyar fordításához figyelembe vettem a GRAZIOLI idézett művében található olasz fordítást is, *i. m.*, 60–65.

¹³ Campaninus (Antonio Settimuleio Campano) mint a Római Akadémia tagja került letartóztatásra és Platinával együtt került bíróság elé a II. Pál pápa elleni összeesküvés miatt. Ugyanennek az akadémiának volt tagja és egyúttal résztvevője az összeesküvésnek Aemilius (Paolo Emilio Buccabella).

¹⁴ A római Niccolò Della Valle (meghalt 1473-ban) az említettekén kívül több más görög klasszikust is latinra fordított.

¹⁵ Cortesi itt feltehetőleg arra az előszóra céloz, amelyben Gaza dicséri a számára a fordító bátyja, Lelio által előzőleg elküldött szöveget.

Paulus: Nem is gondolhattam volna, hogy úgy kanyaríthatod elbeszéléseidet, hogy atyámat is érintse. Ám rendkívüli módon kedves volt nekem mind a te ítélőképességed tanúbizonysága, mind pedig atyám munkásságának rendkívül édes és kedves említése.

Antonius: **Nem volt ám messze azon költői dicsőségtől Janus Pannonius sem, aki-ről azt mondják, hogy Guarino hallgatója volt. Istenemre mondom, ki tudná tagadni, hogy dicső költő? Én pedig úgy ítélem, hogy ő maga, egyedül költői dicsőségben felülmúlta az összes öt megelőzőt. Az pedig különösen csodálatra méltó volt ezen emberben, hogy külföldi, barbár létére (amely nemzetségről úgy vélik, hogy túlságosan durva a Múzsákhoz) lángeszének legfelsőbb csodálatához és hírnevéhez juthatott el.**

Alexander: Te ugyan miért nevezel meg csupán egyetlen külföldit? Mint hogyha ő valóban nem csupán a mieinket múlta volna felül a dicséret minden nemében, hanem még az írástól is visszariasztotta volna őket? Ha tréfálsz, akkor úgy látszik, hogy te alaposan a barbárookra szavazol a dicséretben, ha viszont komolyan gondolod, akkor vigyázz, ne-hogy olyan gondolatmenetbe vágjál, amit nem tudsz folytatni. Ha úgy dicséred őt, mint lángelméjűt és valóban műveltet, akkor még egyetértek, de úgy dicsérsz, hogy el ne ragadd a dicsőséget a mieinktől. Hiszen még a mi férfaink is – ahogy nemrég te magad mondottad – csak nemrég ismerték meg azokat a szabályokat, amelyeket ő még egyáltalán nem ismert, de még csak nem is sejtett, hogy tudniillik melyek is a metrikai különbségek.

Antonius: Nem akarom, hogy azt higgyed, túlságosan önhittén beszélek. Mindeneset-re annyit tudok, hogy Andreas Contrarius¹⁶ ezen szabályok közül néhányat elfogadott, mivel úgy látszik, hogy bizonyos mértékig szorgosan alkalmazta Cicero ezen fontos szabályait, mégis valamennyire csak eltávolodott a tökéletes imitációtól és tudnotok kell, hogy úgy beszélt róla egy barátunk: ő nem úgy utánoz, mint egy tanítvány, hanem úgy, mint egy majom. Ráadásul sokszor erőszakosan támadta Franciscus Lippus Arretinust¹⁷ és olyan halálnemet jósolt neki, amely – még kimondani is hihetetlen – később mindket-tőjüknek osztályrészül jutott. Azt mondják ugyanis, hogy Lippus, miközben Nápolyba indult, útközben meghalt, mert leesett a lóról, másikuk pedig Calabriából indulván, nem sokkal ezután hasonló módon végezte.

Alexander: Hogyan alakult rosszindulatá ez a nagy önbizalom? Az ő nagy és mély tehetsége hogyan romlott meg a hamis hírnév hajhászásával? Nincsen semmi ugyanis, ahogy gondolom, képtelenebb annál, mint hogy a műveltség, amelyet a derült lélek táplál, ártássá és viszálykodássá fajuljon, pedig az emberek hasznára és előnyére való.

Antonius: De az egymással ellentétben álló tudósok ezen irodalmi vitái sokat élesít-hették volna az ifjak kritikai szellemét, ha ők a többieket nem rágalmazták és üldözték

¹⁶ Andrea Contrario rendkívül szigorú és egyértelmű követője volt Cicerónak, olyannyira, hogy Pontano fel is léptette őt az *Antonius* című dialógusában, amint tüzesen védelmezi Cicero fensőbbiségét Quintilianusszal szemben, az „ugató kutyákkal” avagy „sziszegő áspiskigyókkal” szemben. (Ez utóbbi dicsőtő jelzőkön természetesen Cicero minden rangú ellenfelei értendők. Tehát a „majom” küzdött a „kutyák” és az „áspiskigyók” ellen.)

¹⁷ Lippi d'Arezzo kiváló grécista, majdnem egyidős Cortesivel.

volna. Igen hasznos vetélkedést torzítottak ezek jogtalansággá és ezért a tudatlanok nyájai törtek elő minden irányból, akik maguknak igénylik az ítélkezés jogát. Ám ha ezen dolgok hasznosak is lehetnek nekünk, még sincs semmi közük a szónoklat jó elrendezéséhez.

Alexander: Miért mondod ezt nekünk, mintha valamit is törődnénk a tudatlanok ítéltevével?! Egy jó kritikus számomra többet ér százezer egyébnél.

Hallatlanul izgalmas kérdést vet fel Ferraù, amikor azt igyekszik bizonyítani, hogy Cortesius forrásként felhasználhatta Janus jellemzésére Vespasiano da Bisticci életrajzgyűjteményét. Az általa igen jogosan idevont idézet így hangzik: „non solo venne mai in Italia ignuno oltramontano, ma italiano non se ne vide nella sua età il simile di lui [...] era di maraviglioso ingegno, e atissimo alla prosa e al verso, ma al verso aveva grandissima facilità [...]. Sogliono i piú di questi oltramontani avere poco ingegno, costui supe-rava non solo gli oltramontani, ma non era italiano che s'accostasi al suo ingegno.” Kommentátorunk azt is valószínűsíti, hogy Vespasiano műve kéziratban már eljuthatott Cortesiohoz.¹⁸

Talán Cortesi értékelésének van köze a Teleki–Kovácsnai-féle Janus-kiadás címlapján szereplő jelzőhöz (*Iani Pannonii, Poëtarum sui Seculi facile Principis [...] Poëmata!*)?

Mindenesetre a 20. században is volt még olyan filológus, aki – noha irodalomtörténetileg teljesen tisztában volt Janus származásával, életrajzával és műveinek magyar kötöttségeivel – mégis magától értetődően besorolta őt az olaszországi neolatin költészet legnagyobb alakjai közé. Ez a szerző nem egyéb, mint Fred J. Nichols, aki a következő parádés listát válogatta össze az olaszok közül, természetesen angol fordítással együtt: Petrarca, Tito Vespasiano Strozzi, Giovanni Pontano, Janus Pannonius, Mantuano, Michael Marullus, Poliziano, Jacopo Sannazaro, Pietro Bembo, Ercole Strozzi, Girolamo Fracastoro, Giovanni Cotta, Andrea Navagero, Marco Girolamo Vida, Marcantonio Flaminio!¹⁹

Még szerencse, hogy III. Pál pápa már elhunyt, mert különben most ütötte volna meg a guta...

¹⁸ FERRAÙ, *i. m.*, 171–172; mindenesetre meg kell jegyeznünk, hogy Cortesi páratlan dicsérete – noha említi Guarinót mint Janus mesterét – *nem* a Guarino-tanítványnak szól, hiszen ő csak a mester pedagógiai érdemeit magasztalta, íróként nem becsülte sokra: *vö. i. m.*, 141.

¹⁹ *An Anthology of Neo-Latin Poetry*, edited and translated by Fred J. NICHOLS, New Haven–London, Yale University Press, 1979.